

Sissejuhatus

18. mai 1985

KGB vastuluureseksiooni ehk K valitsuse jaoks oli see rutiinne pealtkuulamiseadmete paigaldamise operatsioon.

Vähem kui minut läks aega tolle korteri eesukse lukkude avamiseks, mis asus kaheksandal korrusel Moskva kortermajas aadressil Lenini prospekt 103 – seal elasid KGB töötajad ja nende perekonnad. Kaks kindaid ja töökombinesoone kandvat meest hakkasid korterit metoodiliselt läbi otsima ning samal ajal asusid kaks tehnikut kähku paigaldama pilgu eest varjatuks jäävaid „lutikaid” tapeedi ja põrandaliistude taha; telefonitorusse sai pandud mikrofoni, elutoa, magamistoa ja köögi laelampidesse aga videokaamerad. Kui nad tunni aja pärast töö lõpetasid, leidis korteris vaevalt mõnd nurgatagust, kus KGB-l poleks leidunud silmi ja kõrvu. Viimaks panid nad maskid ette ning pihustasid seinakapis olevatele rõivastele ja kingadele radioaktiivset tolmu, mille kiirgusaste ei tohtinuks mürgitust põhjustada, kuid oli siiski piisav, et KGB saaks Geigeri loendurite abil kandja liikumisel silma peal hoida. Siis nad lahkusid, pannes eesukse enda järel hoolikalt lukku.

Mõni tund hiljem maandus Moskva lennuväljal Londonist startinud Aerofloti lennuk, mille pardal oli kõrge venelasest luureohvitser.

KGB polkovnik Oleg Antonovitš Gordijevski oli oma karjääri tipus. Nõukogude luureteenistuse imelaps oli järjekindlalt ametiredelil ülespoole tõusnud, olles oma seni laitmatu teenistuskäigu kestel töötanud Skandinaavias, Moskvas ja Suurbritannias. Nüüd, 46-aastasena, oli ta edutatud Londoni KGB jaoskonna ülemaks, mis oli prestiižikas amet, ning teda oli kutsutud Moskvasse naasma, et KGB esimees saaks ta ametisse õnnistada. Eeldati, et karjäärispioon Gordijevski on peagi üks kõrgeimast võimukandjatest tolles laiahaardelises ja halastamatus julgeoleku- ja luurevõrgustikus, mis kontrollib Nõukogude Liitu.

Jõuline ja sportlik Gordijevski tegi lennujaama rahvamurrus endale enesekindlalt teed. Kuid sisimas oli ta hirmust kange. Sest KGB veteran Oleg Gordijevski, Nõukogude Liidu ustav salateener, oli tegelikult Briti spioon.

Olles Briti välisluureteenistuse MI6 poolt värvatud tosina aasta eest, sai agendist koodnimega NOCTON üks kõige väärtuslikumaid spioone ajaloos. Too tohutu infohulk, mida ta brittidest spioonijuhtidele edastas, oli muutnud külma sõja kurssi, paljastades Nõukogude spioonivõrgustikke, aidates ära hoida tuumasõda ning võimaldades Läänel enneolematult hästi mõista Kremli mõtteviisi tolle eriti ohtliku perioodi vältel globaalpoliitika ajaloos. Nii Ronald Reaganile kui Margaret Thatcherile oli tutvustatud toda saladuste aardelaegast, mille venelasest spioon neile kinkinud oli, kuigi tema tegelik identiteet jäi saladuseks ka Ameerika presidendile ja Suurbritannia peaministrile. Isegi Gordijevski noor naine ei teadnud oma abikaasa topeltelust midagi.

Gordijevski määramine KGB residendiks (nii nimetasid venelased KGB jaoskonna ehk residentuuri ülemat) andis neile vähestele MI6 ametnikele, kes tema saladusse pühendatud olid, põhjust rõõmustada. Olles nüüd kõige kõrgem Nõukogude Liidu luureteenistuja Suurbritannias, pääseb Gordijevski ligi venelaste spioonitegevuse varjatuimatele saladustele: ta saab

Läänele teada anda KGB plaanidest juba enne nende elluviimist; nii ei kujuta KGB tegevus Suurbritannias enam erilist ohtu. Kuid tema ootamatu tagasikutsumine Moskvasse tekitas NOCTONi rühma seas ärevust. Mõned pidasid seda lõksuks. Kähku korraldatud kokkusaamisel Londoni turvamajas olid MI6 kontaktisikud Gordijevskile pakkunud võimalust kohe ära hüpata ja perekonnaga Suurbritanniasse jääda. Kõik osalejad teadsid, mis siin mängus on: kui ta naaseb ametliku KGB residendina, siis saavad MI6, CIA ja lääneliitlased luuremängu peavõidu, aga kui Gordijevski lõksu sisse kõnnib, jääb ta ise kõigest ilma, sealhulgas elust. Ta mõtles kaua, enne kui otsusele jõudis: „Ma lähen tagasi.”

Taas käisid MI6 inimesed läbi Gordijevski põgenemisplaani koodnimega PIMLICO, mis oli loodud juba seitsme aasta eest, kuigi loodeti, et seda ei pea kunagi kasutama. MI6 polnud veel kunagi kedagi NSV Liidust päästma pidanud, rääkimata veel KGB ohvitserist. Plaan oli keerukas ja ohtlik ning kujutas endast viimset väljapääsu.

Gordijevski oli ohtude märkamiseks välja õpetatud. Moskva lennujaamast läbi kõndides, närvid sisemisest stressist pingul, nägi ta kõikjal ohumärke. Passikontrollis uuriti ta dokumente ebatavaliselt kaua, enne kui läbi lasti. Ja kus oli see ametiisik, kes pidanuks teda ootama, mis oleks välismaalt naasva KGB polkovniku puhul ju tavaline viisakusavalldus? Lennujaamal hoiti alati silma peal, kuid täna näis siin olevat ebatavaliselt palju niisama muiduvahtijaid. Gordijevski istus taksose, öeldes endale, et kui KGB tõde teaks, siis oleks ta arreteeritud kohe kodumaa pinnale astumise hetkel ja kihutaks juba KGB kongide poole, ülekuulamisele ja piinamisele, millele järgneb hukkamine.

Tema arust teda siiski ei jälitatud, kui ta Lenini prospektil kodumajja sisenes ning liftiga kaheksandale korrusele tõusis. Oma korteris polnud ta käinud jaanuarist peale.

Korteriukse kaks esimest lukku tulid kergesti lahti. Kuid üks ei avanenud. Sest lukku oli keeratud ka kolmas, vanamoodne sulgurlukk, mis oli seal juba maja ehitamise päevadest saati.

Gordijevski ei kasutanud seda kolmandat lukku kunagi. Tal polnud isegi selle võtit. See tähendas, et keegi oli siin oma võtmetega sees käinud ning pärast eksikombel kõik lukud sulgenud. Ja see keegi pidi olema KGB.

Viimase nädala hirmud uhkasid külma ja halvava lainena temast üle, kui ta mõistis, et keegi on korteris sees käinud, selle läbi otsinud ja ilmselt ka lutikad paigaldanud. Teda kahtlustatakse. Keegi on ta reetnud. KGB jälgib teda. Luuraja kolleegid luuravad luuravad nüüd tema järel.

ESIMENE OSA

KGB

Oleg Gordijevski sündis KGB-sse, see vormis, armastas, rikkus ja kahjustas teda ning oleks ka peaaegu hävitanud. Nõukogude spiooniteenistus oli tal südames ja veres. Ta isa töötas terve elu luureteenistuses ning kandis oma KGB mundrit iga päev, ka nädalalõppudel. Gordijevskid elasid spioonide vennaskonna keskel just neile määratud kortermajas, sõid ohvitseridele mõeldud eritoitu ning käisid vabal ajal läbi teiste spiooniperedega. Gordijevski oli KGB laps.

KGB, *Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti* ehk riikliku julgeoleku komitee oli kõige keerukam ja laiahaardelisem luureagentuur, mis kunagi loodud. Stalini nuhkide võrgustiku otsese järglasena olid selle rollideks välis- ja siseluureteabe kogumine ning riikliku ja sisejulgeoleku tagamine. Rõhuv, salapärane ja kõikjalviibiv KGB tungis kõigisse Nõukogude elu valdkondadesse ja kontrollis neid. See tegeles dissidentluse likvideerimisega ja juhtkommunistide kaitsmisega, sooritas spionaaži ja vastuluureoperatsioone vaenujõudude vastu ning tagas Nõukogude rahva orjaliku kuulekuse. Kõikjal maailmas värbas see agente ja saatis kohale spioone, kogudes, ostes ja

varastades sõjalisi, poliitilisi ja teaduslikke saladusi ükskõik kust. Oma võimu tipus kuulus selle ridadesse üle miljoni ametniku, agendi ja informaatori; nii oli KGB-l Nõukogude ühiskonna väljakujunemisele suurem mõju kui ühelgi muul asutusel.

Läänes tähistas see lühend siseterrorit ning agressiooni ja õõnestamist välisriikides, olles nii kogu totalitaarse režiimi julmuse kuritegelikkuse väljenduseks. Kuid need, kes elasid KGB karmi valitsuse all, ei jaganud seda arvamust. Muidugi, KGB-d kardeti ja sellele alluti, kuid ühtlasi peeti seda Lääne imperialismi ja kapitalismi kallaletungi vastu seisvaks kaardiväeks, kommunismi kaitsjaks. Ning sellesse elitaarsesse ja privilegeeritud väkke kuulumise üle võis uhke olla, see väärismetlust. Sellega liituti kogu eluks. „Pole sellist asja nagu endine kagebiit,” ütles endine KGB ohvitser Vladimir Putin. See oli eksklusiivne klubi, millega liituda; lahkumine oli aga võimatu. KGB ridadesse kuulumine sai auasjaks ja kohustuseks nende jaoks, kes olid selleks piisavalt andekad ja auahned.

Oleg Gordijevski ei kaalunud kunagi tõsiselt, kas tema jaoks võiks leiduda ka mõni muu võimalus.

Tema isa Anton Lavrentjevitsš Gordijevski oli raudteetöölise poeg ning töötas õpetajana, kuni 1917. aasta revolutsioon tegi talt pühendunud ja kõhklematu kommunisti, kes õiget ideoloogiat paindumatult ellu viis. „Partei oli Jumal,” kirjutab ta poeg hiljem, ning vana Gordijevski pühendumus ei löönud kunagi kõikuma, isegi kui ta usutunnistus nõudis osalemist kohutavates kuritöödes. Ta võttis 1932. aastal osa Kasahstani „sovetiseerimisest”, organiseerides talupoegade saagi võõrandamist, toitmaks Nõukogude sõjaväge ja linnu. Tulemuseks oli näljahäda, kus hukkus 1,5 miljonit inimest. Anton nägi riigi tegevusest tulenevad näljahäda lähedalt. Samal aastal asus ta tööle riiklikus julgeolekuametis ning seejärel NKVD-s ehk siseasjade rahvakomissariaadis [siseministeeriumi nimetus tol ajal], mis oli funktsioonilt KGB eelkäija. Poliitvalitsuse töötajana vastutas ta poliitilise

distsipliini ja ideoloogia eest. Anton abiellus 24-aastase statistiku Olga Nikolajevna Gornovaga ning noorpaar kolis luureeliidile mõeldud Moskva kortermajasse. Nende esimene laps Vassili sündis 1932. aastal. Gordijevskitel läks Stalini võimu all hästi.

Kui seltsimees Stalin kuulutas, et revolutsiooni surmaohuks on sisevaenlased, oli Anton Gordijevski kohe valmis reetureid eemaldama. „Rahvavaenlasi” likvideeriti 1936–1938 toimunud „suure puhastuse” käigus: viienda kolonni liikmed ja põrandaalused trotskistid, terroristid ja sabotöörid, kontrrevolutsioonilised spioonid, partei- ja valitsusametnikud, kulakud, juudid, õpetajad, kindralid, intelligendid, poolakad, punaarmeeelased ja paljud teised. Enamikul neist ei lasunud küll mingit süüd. Kuid Stalini paranoilises riigis oli kindlaim ellujäämismeetod kanda keelt teiste peale. „Pigem kannatagu kümme süütut, kui et üks spioon pääseb minema,” teatas NKVD ülem Nikolai Ježov. Informaatorite sosina peale asusid piinajad ja hukkajad tegevusse ning Siberi vangilaagrid voolasid lõhkemiseni täis. Kuid iga revolutsiooni puhul hakatakse viimaks kahtlustama täideviijaid endid. Nii hakkas ka NKVD end uurima ja puhastama. Aadrilaskmise kõrghetkel tehti Gordijevskite kortermajja kuue kuu kestel üle tosina reidi. Arreteerimised toimusid öösiti; pereisa viidi esimesena ja teised läksid peagi järele.

Võib arvata, et mõned neist rahvavaenlastest leiti Anton Gordijevski abiga. „NKVD-l on alati õigus,” ütles ta – üht-aegu täiesti mõistlik ja läbinisti vale järeldus.

Teine poeg Oleg Antonovitš Gordijevski sündis 10. oktoobril 1938, kui suur terror tasapisi vaibuma hakkas ning silmapiiril terendas sõda. Sõprade ja naabrite silmis näisid Gordijevskid olevat ideaalsed Nõukogude kodanikud: ideoloogiliselt puhad, lojaalsed nii parteile kui riigile ja nüüd veel kahe toreda poisijõmpsika vanemad. Tütar Marina sündis seitse aastat peale Olegi. Gordijevskitel oli alati kõht täis, nad kuulusid privilegeeritute sekka ja võisid end turvaliselt tunda.